

DOI 10.31909/26168774.2022-(59)-14

УДК [94: 314.1 (=411.16)]: 791(437)

INDIVIDUALIZATION OF TRAUMATIC EXPERIENCE: THE HOLOCAUST IN CZECH AND SLOVAK CINEMATOGRAPHY OF THE «NEW WAVE» OF THE 1960'S

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ: ГОЛОКОСТ У ЧЕСЬКОМУ ТА СЛОВАЦЬКОМУ КІНЕМАТОГРАФІ «НОВОЇ ХВИЛІ» 1960-Х РОКІВ

Андрій Слесаренко

кандидат історичних наук, доцент

E-mail: avslesarenko@ukr.net

ORCID: 000-0001-7648-4003

Research ID: GSN-0605-2022

Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Andriy Slesarenko

Candidate of Historical Science, Associate

Professor

E-mail: avslesarenko@ukr.net

ORCID: 000-0001-7648-4003

Research ID: GSN-0605-2022

Rivne State University of Humanities, Ukraine

Підготовка та публікація статті здійснена за підтримки Меморіального фонду єврейської культури (Нью-Йорк, США) (Memorial Foundation for Jewish Culture Office, New York, USA)

ABSTRACT

The work aim to analyze the coverage of the Holocaust in the works of Czech and Slovak filmmakers of the «new wave» of the 1960s. The research methodology is based on the principles of objectivity, historicism, systematicity and the use of general scientific research methods. The method of collecting and analyzing information is visual analysis. Interpretation of the content of films and their ideas is used, the method of discourse analysis is used. The scientific novelty is that an attempt has been made to study the coverage of the Holocaust in the films of Czechoslovak directors of the 1960s in artistic, professional and social aspects. The number of public demonstrations and the number of spectators of the studied films in cinemas, TV broadcasts of pictures on Czech and Slovak television, presence and views on the YouTube video resource were analyzed. Conclusions. Czech and Slovak directors of the «new wave» focus on the individual human experience of war. The Jewish theme in the films allowed to sharpen the moral issues posed in them as much as possible. The work of directors in the 1960s certainly influenced and continues to influence the formation of Holocaust memory in Czech and Slovak society, and contributed to the recognition of the Catastrophe as a special tragedy of the Jews at the state level. The films received international professional and public recognition, became the «golden classics» of Czech and Slovak cinema. The American Academy Award for Best Foreign Language Film in 1966 and the prize at the Cannes International Film Festival (France) went to «Shop in the Square».

***Key words:** Czech cinematography, Slovak cinematography, Holocaust, Czechoslovakian «new wave».*

Постановка проблеми. Кожне нове покоління митців осмислює Голокост по-своєму. Твори, які вони залишають, будуть знову і знову знаходити відгук у серцях глядачів. Особливої уваги заслуговують чеські та словацькі художні кінофільми 1960-х років, в яких прослідковується тема Катастрофи. 1960-ті роки – це період розквіту чехословацького кінематографу, час «нової хвилі». Для творчості режисерів «нової хвилі» характерним є розмаїття жанрів: лірика, комедія, трагікомедія, гротеск, історичне кіно. Використовувалися експресіоністські і сюрреалістичні мотиви кафкіанського і

гашеківського типу, чорний гумор, імпровізація та ретельно продумані діалоги головних героїв.

Лібералізація 1960-х років характеризувалася поверненням єврейської тематики у суспільний дискурс Чехословаччини, особливо стосовно Другої світової війни. Комуністична влада активно використовувала думку євреїв щодо фашизму і німецького реваншизму, тоді як політичні висловлювання на інші теми замовчувались або й заборонялись (насамперед, готвальдівські репресії 1950-х років). Доба «Празької весни» 1968 р. продемонструвала визнання Голокосту, як особливої трагедії євреїв, що було доведено на державному рівні спорудженням меморіалу в Терезині з переліком євреїв, що загинули (Bednařík, 2016: 78-79). Неабияку роль у цьому відіграла творчість митців, насамперед кінематографістів.

Аналіз джерел та останні дослідження. До теми висвітлення Голокосту у чеському і словацькому кінематографі зверталися у своїх публікаціях журналіст Мартін Мікуле (Mikule, 2005), кінокритики Аліса Аронова, Барбара Слезаква (Aronova, 2009; Slezakova, 2011), дослідник Петр Беднаржік (Bednařík, 2016), американські дослідниці Тетяна Ліхтенштейн (Lichtenstein, 2016), Маша Шполберг (Shpolberg, 2021). Особливо відзначимо монографії Яна Лукеша «Діагнози часу: чеське і словацьке повоєнне кіно (1945-1989 рр.)» (2013) та Шарки Сладовнікової (Sladovnikova, 2018) «Голокост в чехословацькому і чеському ігровому кіно». Окрім вивчення мистецьких складових необхідне також вивчення суспільного і фахового резонансу досліджуваних кінофільмів. Загалом, зазначена проблема ще не знайшла комплексного висвітлення. Отже, є необхідність проведення дослідження названої теми. Джерельну основу дослідження складають кінофільми режисерів 1960-х років. При підготовці статті використано праці кінокритиків, рейтинг IMDb, інтернет-матеріали, результати опитування громадського думки та відеоресурс YouTube.

Мета статті – з'ясувати особливості висвітлення теми Голокосту у творчості режисерів 1960-х років (мистецький, фаховий і суспільний аспекти). Кінострічки про Другу світову війну стали для режисерів *magnum opus*, принесли їм професійний та суспільний успіх.

Виклад основного матеріалу. Якщо у 1940-1950-х роках у Чехословаччині було відзнято лише дві стрічки, що стосувалася Голокосту («Далека дорога», Альфред Радок 1948 р. та «Ромео, Джульєта і темрява», Їржі Вайс 1959 р.), то у 1960-х ми бачимо цілу низку високохудожніх фільмів присвячених цій темі. Проблематика стрічок є глибшою, ніж злочинні події, пов'язані з подіями у Чехословаччині 1960-х – це теми зради і опору, угодовства та моральних компромісів зі злочинною владою й виправдання смерті.

Екранізуючи ті чи інші аспекти історії Голокосту: фашизація суспільства, насильна депортація, концентраційні табори, опір, звільнення, наслідки Катастрофи, чеські та словацькі режисери «нової хвилі» перманентно фокусуються на індивідуальному травматичному досвіді війни. В основі сюжету художніх фільмів не лише літературні сценарії, але й особисті й родинні історії письменників, сценаристів, режисерів.

У стрічці «Я пережив свою смерть» (1960 р.) Войтех Ясни (1925-2019) реалістично відтворює атмосферу концтабору Маутгаузен (його батько загинув в Освенцімі). Головний герой стрічки боксер Тонда Маєр потрапив у концтабір під час гітлерівської окупації, він розуміє, що головне залишитися тут людиною, незважаючи на небезпеку, і допомагати іншим. Він називає себе комуністом, хоча ним ніколи не був. І коли Тонді загрожувала небезпека йому допомогла інтернаціональна підпільна організація в'язнів і врятувала його від нацистської розправи.

У фільмі присутні сильні емоційні сцени – «обряд» децимації в'язнів, спів «Ave Maria» єврейського співака на скелі, якого підривають, сходи смерті у каменярні (там побував і президент Чехословаччини 1957-1968 рр. Антонін Новотний). З'являються у стрічці табуїзовані сюжети: капо, колаборація, «Joy Division» («Сектор розваг») (Jasny, 1960).

Основою для сюжету фільму Збинека Бриниха (1927-1995) «Ешелон з раю» (1962 р.) слугував реальний історичний факт. У серпні-вересні 1944 р. німецький режисер Курт Геррон для комісії Червоного Хреста відзняв у Терезині (тут у роки Другої світової війни німці розмістили показове «гетто») пропагандистський фільм-казку «Фюрер дарує євреям місто» (Gegon, 1945). Для цього в гетто навіть відкрили відділення справжнього банку! А жителів гетто використовували для масовки. Згодом з'ясувалося, що їх надто багато, і комісія може висловити незадоволення перенаселенням. Було ухвалено рішення: всі «зайві» елементи відправити в Освенцім. Проте виникла проблема: керівник юденрату відмовився підписувати список тих, кого мали відправити. Цей момент вирішили власне німецьким прагматизмом – старого керівника в камеру, а новим став його заступник. Вражає те, що жителі гетто не хотіли вірити в чутки про Освенцім. Вони надіялися на майбутнє, виношували плани. І лише один знайшов у собі мужність помінятися номерами з юнаком і поїхати в Освенцім замість нього. Завантаживши вагони, що відбувалося строго й організовано, есесівці стали дуже ввічливими, а дізнавшись, що один із пасажирів у минулому генерал рейхсвера, шляхетно залишили його в гетто. Щоправда, розраховувався за цю шляхетність нещасний старий, якого взяли для рівного рахунку. І транспорт відійшов. Як відійшов реальний ешелон у жовтні 1944 р., в якому був етапований К. Геррон та інші учасники зйомок фільму-казки. Етапований з поміткою «повернення є небажаним». І цей ешелон був одним із останніх з пунктом призначення Освенцім (Врунуч, 1962).

«Ешелон з раю» став одним з небагатьох чеських фільмів «нової хвилі», який могли побачити глядачі радянської України. Фільм демонструвався в українському прокаті у 1963 р. Рекламний плакат фільму намалювали художники В. Калуцький (1936-2001) та Ю. Чеканюк (1938-2001). Плакат було надруковано на Київській фабриці офсетного друку у двох форматах кольорового друку: 83×63 (10 тис. прим.) та 40,6×53,3 (8 тис. прим.) (Гутник, 2018: 49-50).

Наступна кінострічка Бриниха «... А п'ятий вершник – Страх» (1964 р.) ропочинається з оголошення: «Швидко і точно передавайте інформацію за телефоном 44-8-11 – це гарантує вашу безпеку». Це звернення до населення звучить на екрані у перші хвилини. Ефект постійно працюючого радіо, що зомбує слухачів, буде присутнім упродовж усього фільму. Співпраця, порядок, наслідування великого вождя-фюрера; інакомислячі мають бути виявлені та знищені. В'язке, липке відчуття страху, що притаманне тоталітарному суспільству, чітко відчувається з перших кадрів.

Головний герой стрічки – доктор-єврей середнього віку, якому нацисти заборонили практикувати, і тепер він працює на складі, де зберігається конфісковане у євреїв майно. Саме до нього, доктора Брауна, звертаються з проханням врятувати пораненого учасника опору. Після болісних коливань і суперечок із совістю доктор виймає кулю, вимагаючи, щоб його більше не турбували. Але хворому потрібен морфій, і знову після суперечки з самим собою Браун вирушає на його пошуки. Під час цієї неймовірної, абсурдної мандрівки він потрапляє в якийсь клуб-бордель, де веселі люди намагаються абстрагуватися від того, що відбувається, за допомогою алкоголю та музики. Діставши морфій, Браун повертається до себе додому. У фільмі є сюжет про жителів під'їзду. На їхньому прикладі ми бачимо своєрідний зріз суспільства окупації, яке складається з колоритних персонажів. Нацистський шпигун, заможна сім'я адвоката, та напівбожевільна вчителька музики... А вночі, за анонімним дзвінком, починається обшук, під час якого і розкриваються образи сусідів. Трагічний фінал неминучий. По суті фільм є виразом європейському суспільству, яке заплатило страшну ціну за збереження свого благополуччя. Соціум приніс у жертву тих, кого вимагав молох нацизму (Врунуч, 1964).

Експериментальні «Діаманти ночі» (1966 р.) Яна Немеца (1936-2016) (втратив батьків і сестру в Освенцімі) розповідають про втечу двох підлітків-євреїв з концтабору, які продираються крізь поля та ліси, знаючи одне – зупинка означає смерть. У стрічці постійно

використовуються рефрени (монтажний ефект Кулешова). У сюжет, порушуючи його лінійність, вкраплені спогади про минуле до втечі. Закінчується втеча героїв ув'язненням: їх полонила група старих, що вийшла юрбою на полювання. Старі упиваються своїм старечим всевладдям, немов би «віддають» молодості за свою ущербність. Місцевий нацистський офіцер наказує старим – якщо вже взяли зброю до рук – стріляйте в них. Знову, як на початку фільму, лунають постріли, хлопці неушкоджені біжать у лісі. Це можна інтерпретувати двояко: або старі, які по суті не є вбивцями, просто вирішили полоскотати хлопцям нерви і стріляли у повітря. Або герої дійсно вмерли – від смерті не втечеш.

У стрічці є вражаюча сцена: герої доходять до якогось хутора. Один хлопець заходить в дім. На кухні жінка варить суп. Він мовчки дивиться на неї. Йде монтажна нарізка того, «що було насправді» і того, що уявляється хлопцю та жінці, чи їм обом: а уявляється їм вбивство. Їм зрозуміло, що стане з жінкою, якщо вона не поділиться їжею. Коли ця сцена слідує за двома наступними планами (перший план зображає, як жінка добровільно нарізає хліб, другий план показує хлопця, що мовчки дивиться на цей процес) – сцена вбивства фарбується у кольори сорому і в той же час полегшення (Nemes, 1966).

У фільмі «Площа святої Алжбети» (1965 р.) режисера Владіміра Багни (1914-1977) (екранізація роману Рудольфа Яшіка) відображено соціальну та політичну атмосферу одного зі словацьких містечок у перші воєнні роки, яке живе своїм життям, та здавалося б перебуває далеко від зовнішнього світу та війни. Проте під поверхнею мирного, повсякденного життя відбувається трагічний процес, позначений експансією фашизму. В основі сюжету фільму трагічна історія єврейки Єви Вейманової та словака Ігоря Гамара, їхнього кохання, жорстко перерваного політичними подіями. У епоху особистих і суспільних трагедій діти майже миттєво стають дорослими, чесні люди стають жертвами (євреївські візники Самко Вейман та Максї Шлезінгер), а психічно хворі стають убивцями (кар'єрист Ян Флорік) (Bahna, 1965).

Психологізм та веризм вплинули на фільм «Магазин на площі» (1966 р.), режисери якого Ян Кадар (1918-1979) і Ельмар Клос (1910-1993) поставили глядача перед принциповою дилемою моральної відповідальності людини, що зазнає тиску влади. Фільм – рефлексія на тему історії «звичайної людини», непоганого хлопця, який нікому не зробив зла. Він абсолютно несподівано отримує «подарунок долі», за який доведеться платити чужою та своєю кров'ю.

Події фільму відбуваються в роки війни у Словаччині. Нова провінційна нацистська влада в межах програми ариїзації пропонує місцевому теслі Тоно Бртко забрати невеликий галантерейний магазин у старій та довірливій єврейки Розалії Лаутман (зіграла польська акторка, уродженка Одеси, Іда Камінська (1899-1980)). Бідному Тоно нібито посміхається доля. Його жадібний шурина, місцевий функціонер Глінківської словацької народної партії, має право призначати арійських «опікунів» над єврейською власністю. Дружина Тоно сподівається, що скоро магазин принесе їм прибуток та вони стануть багатими. Проте згодом Тоно розуміє, що магазин – надзвичайно бідний, але не може сказати дружині правду через її жорсткий характер.

Власниця магазину Розалія, якій 78 років, взагалі не розуміє, що в Словаччині тепер «новий порядок». Тоно вона сприймає як кандидата в прикажчики. Єврейська община змушена взяти на утримання нового власника магазину, щоб він піклувався про пані Розу. Незабаром виходить наказ про переселення євреїв у спеціальну зону. Того, хто приховуватиме євреїв, – стратять. Тоно в паніці вирішує сховати стару, він виштовхує її в комору, де та випадково падає і помирає. Вражений тим, що сталося Бртко зачиняє магазин, притягує табуретку та прив'язує петлю (Kadar, Klos, 1966).

Стрічка «Діта Саксова» (1968 р.) режисера Антоніна Москалика (1930-2006) (уродженця закарпатського Хуста, його батько українець-вчитель) знята на основі книги відомого чесько-єврейського письменника Арношта Лустіга (1926-2011). Він автор багатьох оповідань і повістей на тему воєнних років. Лустіг сам пережив Голокост: у 1942 р.

був депортований в Терезін, був також в Освенцімі (де загинув його батько), Бухенвальді та інших таборах. Письменник став активним учасником «нової хвилі» чехословацького кіно.

Діта Саксова – головна героїня фільму, молода єврейська дівчина, що пережила жахи Голокосту. Після війни вона починає працювати у празькому притулку для дітей. У новому, поствоєнному, світі Діта залишилася сама: всі її рідні стали жертвами Голокосту. Їй дуже важко адаптуватися до мирного життя, хоча Діта – людина талановита, вона не втратила здатності співпереживати і допомагати людям. Ті невеликі гроші, які у неї є, вона витрачає на дітей і друзів. Коли вона зустрічає хворобливу дівчину-підлітка, то піклується про неї, бо вона нагадає Діті її саму. Улюблена фраза Діти «Життя не те, що ми хочемо, а те, що ми маємо», стала заголовною цитатою фільму. Важка психологічна травма, отримана в роки війни, не дає можливості героїні нормально жити. Це відображається у всьому, що її оточує, в її відношенні до інших людей і до самого життя, що штовхає дівчину до самогубства (Moskalik, 1968).

Фільм «Спальовач мерців» (1968 р.) режисера Юрая Герца (1934-2018) (в'язень Равенсбрюка і Заксенгаузена) – це психологічний трилер про те, як політичне безумство (нацизм) перетворюється у безумство клінічне, що робить з «маленької» добродушної людини монстра, серійного вбивцю, який вбиває свою дружину та дітей. Чорно-біла картина, зроблена у стилі артхаус з прекрасною операторською роботою, створювала у глядача похмурий містичний настрій. Тлом такого настрою слугують тибетські вірування, зокрема знаменита «Книга мертвих» (Бардо Тхедол), що були у пошані в естетиці нацистської Німеччини.

Головний персонаж стрічки «Спальовач мерців» – співробітник празького крематорію Карел Копфкрінгл, від імені якого велася розповідь. Образ цієї начебто людини створив один із кращих чеських акторів того часу Рудольф Грушинський Старший (1920-1994). Перед нами постає доволі гладкий, зовні шляхетний чех, зразковий сім'янин, одружений на єврейці Марії-Лакме та має від неї двох дітей. Він надзвичайно турботливий та уважний. Карел естетизує обряд прощання з померлими, посилаючись при цьому на мудрість тибетських монахів. Все чітко і педантично як на вокзалі, у печах для кремації чистота, акуратність і продумана кожна деталь.

Повз Копфкрінгла проходять драматичні доленосні події для його країни, такі як Мюнхен та окупація Судетів. До окупації, що насувається, головний герой ставить байдуже: «Зрештою, якщо добре пошукати, у кожного з нас знайдеться крапля німецької крові. Німецький народ, як і наш, чекає успішне майбутнє, і воно чекає передусім тих, у кого у жилах тече німецька кров».

Наступає момент, і Копфкрінглу пропонують вступити до лав чеських фашистів. Його переконують, що це важливо та надасть переваги, а саме – місце директора крематорію і привілейовані дівчата в борделі. Карел погоджується, після чого починається стрімкий процес моральної деградації та розкладу особистості. Він механічно піднімає руку у фашистському привітанні, потім починає це робити все більш захоплено, переконано, так само він виконує побажання нових господарів життя. Йому натякають, що його дружина єврейка і тому він не зможе зробити за окупації кар'єри. Він вбиває дружину, чуттєво говорить про її передчасну смерть, але раптом в його голосі проявляються інтонації Гітлера, і він говорить про швидку перемогу в Європі нового порядку. У подальшому вже прямо в крематорії він вбиває сина, заманює і дочку, якій, щоправда, вдалося втекти (Herz, 1968).

Вищевказані кінострічки отримали фахове та суспільне визнання, стали «золотою класикою» чеського та словацького кінематографу. У 1961 р. фільм «Я пережив свою смерть» відзначено державною премією Чехословаччини. У 1963 р. фільм «Ешелон з раю» був нагороджений премією «Золотий Леопард» на міжнародному кінофестивалі в Локарно. Премію «Оскар» за найкращий фільм іноземною мовою 1966 р. та приз на міжнародному кінофестивалі у Каннах отримав «Магазин на площі». Гран-прі міжнародного

кінофестивалю у Мангеймі здобули «Діаманти ночі», а приз «Срібна мушля» кінофестивалю у Сан-Себастьяні – «Діта Саксова». У 1973 р. на каталонському фестивалі приз за головну роль у фільмі «Спалювач мерців» отримав Р. Грушинський та оператор С. Мілота.

Дані щодо кількості демонстрацій та кількості глядачів у кінотеатрах Чехії та Словаччині від дати прем'єри до 1995 р. окремих досліджуваних стрічок є наступними. «Діаманти ночі»: кількість показів – 734, кількість глядачів – 76001; «Спалювач мерців» – відповідно 4692 та 590242; «Магазин на площі» – 7250 та 693638 (Březina, 1996: 425).

«Магазин на площі» визнано кращим словацьким фільмом ХХ ст. (Анкета-2000: анкета словацьких кінокритиків та журналістів, 2000 р.) (Mikušova, 2018). Цей фільм посів друге місце зі ста кращих чеських і словацьких фільмів за 100 років історії чехословацького кінематографу (Чесько-словацький Проєкт 100, 1999 р.). «Діаманти ночі» зайняли 7 місце, «Спалювач мерців» – 8-е, «...А п'ятий вершник – Страх» – 43-є (Lukešova, Lukeš, 1999).

За міжнародним рейтингом IMDb (найбільша в світі база даних про кіно) найвищу оцінку має стрічка «Магазин на площі» 8, 2 (максимум – оцінка 10), далі йдуть «Спалювач мерців» 8, «Діаманти ночі» 7,4, «...А п'ятий вершник – Страх» 7,2, «Діта Саксова» 7,2, «Ешелон з раю» 7,1, «Площа святої Алжбети» 7, «Я пережив свою смерть» 7.

Варто зазначити, що окупація Чехословаччини військами п'яти держав-учасниць ОВД у 1968 р. та прихід до влади Г. Гусака у 1969 р. детермінували вилучення з кінопрокату цілої низки фільмів – як документальних, так і художніх, як чеських і словацьких, так і зарубіжних. Чорно-біла естетика, неоднозначність сюжетних ліній, напівтони «нової хвилі» опонували мажорній картині світу «нормалізаторів». Так, наприклад, «Спалювач мерців» Герца буде вилучено з прокату у 1973 р., «Магазин на площі» заборонили після еміграції Кадара до США. В еміграції опинилися також В. Ясни, А. Лустіг, Я. Немец. Політична перемога режиму «нормалізації» знаменує кінець «нової хвилі» кінематографії 1960-х років. Лише після 1989 р. фільми «нової хвилі» повернулися до кінотеатрів і телебачення.

У 1970-х роках у чехословацькому кінематографі про Другу світову війну домінує «кольоровий» переможно-пропагандистський гранд-наратив (воєнна трилогія Отакара Ваври: «Дні зради», «Соколово», «Визволення Праги»). Нова художня стрічка, в якій буде репрезентовано Голокост, з'явиться лише у 1986 р. – «Смерть прекрасних косуль» Карела Кахіні.

Досліджувані стрічки достатньо популярні і в сучасних глядачів. та словацьке телебачення досить часто їх транслюють, зокрема канали «Чеське телебачення 2», «Чеське телебачення Арт», «Словацьке телебачення 1» та «CS Film».

Здійснений нами аналіз свідчить, що на відеоресурсі YouTube представлені повні версії фільмів (чеськомовний та словацькомовний контент): «Ешелон з раю», «...А п'ятий вершник – Страх», «Площа святої Алжбети» та «Діаманти ночі». За кількістю переглядів лідирує фільм «...А п'ятий вершник – Страх» (38 тис.), далі йдуть – «Площа святої Алжбети» (24 тис.), «Діаманти ночі» (17 тис.) та «Ешелон з раю» (1 тис.). Інші стрічки представлені фрагментарно.

Кінофільми є важливою складовою формування історичної пам'яті про Голокост. Опитування громадської думки проведено у Словаччині 2013 р. (1094 опитаних віком від 15 років) засвідчило, що телебачення, художня література, кіно, театр є джерелом інформації про Катастрофу для 50 % респондентів (Slovensky vojnovy štat a holokaust v kolektívnej pamäti slovenskej spoločnosti, 2013).

Висновки. Висвітлюючи ті чи інші аспекти Голокосту у контексті Другої світової війни, чеські та словацькі режисери «нової хвилі» фокусуються на індивідуальному людському досвіді війни. Єврейська тема у кінофільмах дозволила максимально загострити поставлену в них моральну проблематику. Творчість режисерів 1960-х років безумовно вплинула та впливає на формування пам'яті про Голокост у чеському і словацькому суспільстві, сприяла визнанню Катастрофи, як особливої трагедії євреїв, на державному

рівні. Досліджувані кінострічки отримали фахове та суспільне визнання, стали «золотою класикою» чеського та словацького кінематографу. Американську премію «Оскар» за найкращий фільм іноземною мовою 1966 р. та приз на міжнародному кінофестивалі у Каннах (Франція) отримав фільм «Магазин на площі».

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Гутник Л. Український кіноплакат 1947-1994 років з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: наук. каталог. Київ: Академкнига, 2018. 576 с.

Aronova A. Rožkvet a uspechy židovské tematiky v české televizní a hrane tvorbě druhé poloviny šedesátých let a její pozvolný konec v eře nastupující normalizace *Pražské jaro 1968. Literatura-Film-media. Materialy z mezinárodní konference* / Ed. Helena Kupcova. Praha: Literární Akademie, 2009. P. 185-190.

Bahna V. Namestie svätej Alžbety. Československo. Studio hraných filmov Bratislava-Koliba. Režie V. Bahna. 1965. 85 min.

Bednařik P. Tematika holocaustu v československé filmové a televizní tvorbě v letech 1963-1967. *Predjari. Československo 1963-1967: sborník* / Eds. J. Petraš, L. Svoboda. České Budějovice, Praha: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, Ústav pro studium totalitních režimů ČR, 2016. P. 78-89.

Březina V. Lexikon českého filmu. Praha: Cinema, 1996. 530 p.

Brynych Z. Transport z raju. Československo. Studio Barrandov. Režie Z. Brynych. 1962. 93 min.

Brynych Z. ...a pátý jezdec je Strach. Československo. Studio Barrandov. Režie Z. Brynych. 1964. 100 min.

Gerron K. Der Fühler schenkt den Juden eine Stadt. Deutschland. Der Regisseur K. Gerron. 1945. 17 min.

Herz J. Spalovač mrtvol. Československo. Studio Barrandov. Režie J. Herz. 1968. 96 min.

Kadar J., Klos E. Obchod na korze. Československo. Studio Barrandov. Režie J. Kadar, E. Klos. 1966. 128 min.

Lichtenstein T. It is not my fault that you are Jewish! Jews, Czech, and memory of the Holocaust in film, 1949-2009. *Dapim: Studies on the Holocaust*. 2016. Vol. 30 (2). P. 117-141.

Lukešova I., Lukeš J. Top 100 československého filmu. Uh.cz.p 100. 1999. URL: <http://www.uh.cz.p100/p100/anketa.htm>.

Mikule M. Collaborators, heroes and victims: The Holocaust as portrayed in Czech film. *Radio.cz. Leden 28*. 2005. URL: <http://www.radio.cz>.

Mikušova M. Obchod na korze. Filmové svědomí maleho člověka. *Films.sk*. 2018. URL: <http://www.films.sk>.

Moskalik A. Dita Saxova. Československo. Studio Barrandov. Režie A. Moskalik. 1968. 103 min.

Němec J. Démanty noci. Československo. Studio Barrandov. Režie J. Němec. 1964. 63 min.

Shpolberg M. The Holocaust and the Czech new wave: revisiting Diamonds of the Night (1964). *Studies in Eastern European Cinema*. 2021. Vol. 12. № 3. P. 302-304.

Sladovnikova Š. The Holocaust in Czechoslovak and Czech Feature Films. Stuttgart: ibidem-Verlag, 2018. 180 p.

Slezakova B. Terezínské ghetto jako mozaika příběhů a osudů. Koncentrační film – Transport z raje (r. Z. Brynych, 1962). *25 fps.cz. Prosinec 25*. 2011. URL: <http://www.25fps.cz>.

Slovenský vojnový štát a holokaust v kolektívnej pamäti slovenskej spoločnosti. 2013. Ed. F. Blaščák. URL: <http://www.holokaust.sk>.

Jasný V. Přežil jsem svou smrt. Československo. Studio Barrandov. Režie V. Jasný. 1960. 93 min.

REFERENCES

Gutnyk L. (2018). Ukrajins'kyj kinoplakat 1947-1994 rokiv z fondiv Nacional'noji biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernads'koho: nauk. katalog. [Ukrainian movie poster 1947-1994 from the funds of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi: Science. catalog]. Kyiv: Akademknyga. 576 p. [in Ukrainian].

Aronova A. (2009). Rožkvet a uspechy židovske tematiky v česke televizni a hrane tvorbě druge poloviny šedesatych let a její pozvolny konec v ěre nastupující normalizace. [The heyday and success of Jewish themes in Czech television and the creative edge of the second half of the 1960s and its gradual end in the coming era of normalization]: *Pražské jaro 1968. Literatura-Film-media*. Materialy z mezinarodni conference. [Prague Spring 1968. Literature-Film-media. Materials from the international conference]. Praha: Literarni Akademie. P. 185-190. [in Chech].

Bahna V. (1965). Namestie svätej Alžbety. [Saint Elizabeth Square]. Československo. Studio hranych filmov Bratislava-Koliba. Režie V. Bahna. [Czechoslovakia. Studio of feature films Bratislava-Koliba. Directed by V. Bahna]. 85 min. [in Slovak].

Bednařik P. (2016). Tematika holocaustu v československe filmove a televizni tvorbě v letech 1963-1967. [Holocaust themes in Czechoslovak film and television production in the years 1963-1967]. *Predjari. Československo 1963-1967: sbornik*. [Prespring. Czechoslovakia 1963-1967: collection]. České Budějovice, Praha: Jihočeske muzeum v Českých Budějovicích, Ústav pro studium totalitních režimů ČR, 78-89. [in Chech].

Březina V. (1996). Lexikon českého filmu. [Lexicon of Czech film]. Praha: Cinema, 530 p. [in Chech].

Brynych, Z. (1962). Transport z raju. [Transport from paradise]. Československo. Studio Barrandov. Režie Z. Brynych. [Czechoslovakia. Studio Barrandov. Directed by Z. Brynych]. 93 min. [in Chech].

Brynych Z. (1964). ...a pátý jezdec je Strach. [...and the fifth rider is Fear] Československo. Studio Barrandov. Režie Z. Brynych. [Czechoslovakia. Studio Barrandov. Directed by Z. Brynych]. 100 min. [in Chech].

Gerron K. (1945). Der Fühler schenkt den Juden eine Stadt. [The feeler gives the Jews a city] Deutschland. Der Regisseur K. Gerron. [Germany. The director K. Gerron.]. 17 min. [in German].

Herz J. (1968). Spalovač mrtvol. [The Cremator]. Československo. Studio Barrandov. Režie J. Herz. [Czechoslovakia. Studio Barrandov. Directed by J. Herz]. 96 min. [in Chech].

Kadar J. & Klos E. (1966). Obchod na korze. [The Shop on Main Street]. Československo. Studio Barrandov. Režie J. Kadar, E. Klos. [Czechoslovakia. Studio Barrandov. Directed by J. Kadar, E. Klos]. 128 min. [in Slovak].

Lichtenstein T. (2016). It is not my fault that you are Jewish!» Jews, Czech, and memory of the Holocaust in film, 1949-2009. *Dapim: Studies on the Holocaust*. Vol. 30 (2). P. 117-141. [in English].

Lukešova I. & Lukeš J. (1999). Top 100 československeho filmu. [Top 100 Czechoslovak films]. Uh.cz.p100. [in Chech]. URL: <http://www.uh.cz.p100/p100/anketa.htm>.

Mikule M. (2005). Collaborators, heroes and victims: The Holocaust as portrayed in Czech film. Radio.cz. Leden 28. [in Chech]. URL: <http://www.radio.cz>.

Mikušova M. (2018). Obchod na korze. Filmove svedomie maleho človeka. [The Shop on Main Street. The cinematic conscience of a small person]. Films.sk. [in Slovak]. URL: <http://www.films.sk>.

Moskalik A. (1968). Dita Saxova. [Dita Saxova]. Československo. Studio Barrandov. Režie A. Moskalik. [Czechoslovakia. Studio Barrandov. Directed by A. Moskalik]. 63 min. [in Chech].

Němec J. (1964). Démanty noci. [Diamonds of the night]. Československo. Studio Barrandov. Režie J. Němec. [Czechoslovakia. Studio Barrandov. Directed by J. Němec]. 63 min. [in Chech].

Shpolberg M. (2021). The Holocaust and the Czech new wave: revisiting Diamonds of the Night (1964). *Studies in Eastern European Cinema*. Vol. 12. № 3. P. 302-304. [in English].

Sladovnikova Š. (2018). *The Holocaust in Czechoslovak and Czech Feature Films*. Stuttgart: ibidem-Verlag, 180 p. [in English].

Slezakova B. (2011). Terezinske ghetto jako mozaika příběhů a osudů. Koncentrační film – Transport z raje (r. Z. Brynych, 1962). [The Terezin ghetto as a mosaic of stories and destinies. Concentration film – Transport from Paradise (dir. Z. Brynych, 1962)]. 25fps.cz. Prosinec 25. [in Czech]. URL: <http://www.25fps.cz>.

Slovensky vojnovy štat a holokaust v kolektivnej pamäti slovenskej spoločnosti. (2013). [The Slovak state of war and the Holocaust in the collective memory of Slovak society]. Ed. F. Blaščak. [in Slovak]. URL: <http://www.holokaust.sk>.

Jasný V. (1960). *Přežil jsem svou smrt*. [I survived my death]. Československo. Studio Barrandov. Režie V. Jasný. [Czechoslovakia. Studio Barrandov. Directed by V. Jasný]. 93 min. [in Czech].

АНОТАЦІЯ

Мета дослідження – проаналізувати висвітлення теми Голокосту у творчості чеських і словацьких словацьких кінорежисерів «нової хвилі» 1960-х років. Методологія дослідження ґрунтується на принципах об'єктивності, історизму, системності та використання загальнонаукових методів дослідження. Методом збору та аналізу інформації є візуальний аналіз. Використовується інтерпретація змісту кінокартин та їх ідей, застосовується метод дискурс-аналізу. Наукова новизна полягає у тому, що здійснено спробу дослідження висвітлення теми Голокосту у кінофільмах чехословацьких режисерів 1960-х років у мистецькому, фаховому та суспільному аспектах. Проаналізовано публічні демонстрації та показано кількість глядачів досліджуваних стрічок у кінотеатрах, телетрансляції картин Чеським і Словацьким телебаченням, присутність і перегляди на відеоресурсі YouTube. Висновки. Висвітлюючи ті чи інші аспекти Голокосту, чеські та словацькі режисери «нової хвилі» фокусуються на індивідуальному людському досвіді війни. Режисери фокусуються на індивідуальному людському досвіді війни. Єврейська тема у кінофільмах дозволила максимально загострити поставлену в них моральну проблематику. Творчість режисерів 1960-х років безумовно вплинула та впливає на формування пам'яті про Голокост у чеському і словацькому суспільстві, сприяла визнанню Катастрофи, як особливої трагедії євреїв, на державному рівні. Кінострічки отримали міжнародне фахове та суспільне визнання, стали «золотою класикою» чеського та словацького кінематографу. Американську премію «Оскар» за найкращий фільм іноземною мовою 1966 р. та приз на міжнародному кінофестивалі у Каннах (Франція) отримав фільм «Магазин на площі».

Ключові слова: Чеський кінематограф, словацький кінематограф, Голокост, чехословацька «нова хвиля».